

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΔΕΛΤΙΟΝ Ι^{ΟΝ}

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ

*Διευθυντοῦ τοῦ Χριστιανικοῦ Μονασίου καὶ Γενικοῦ Γραμματέως
τῆς Ἑταιρείας.*

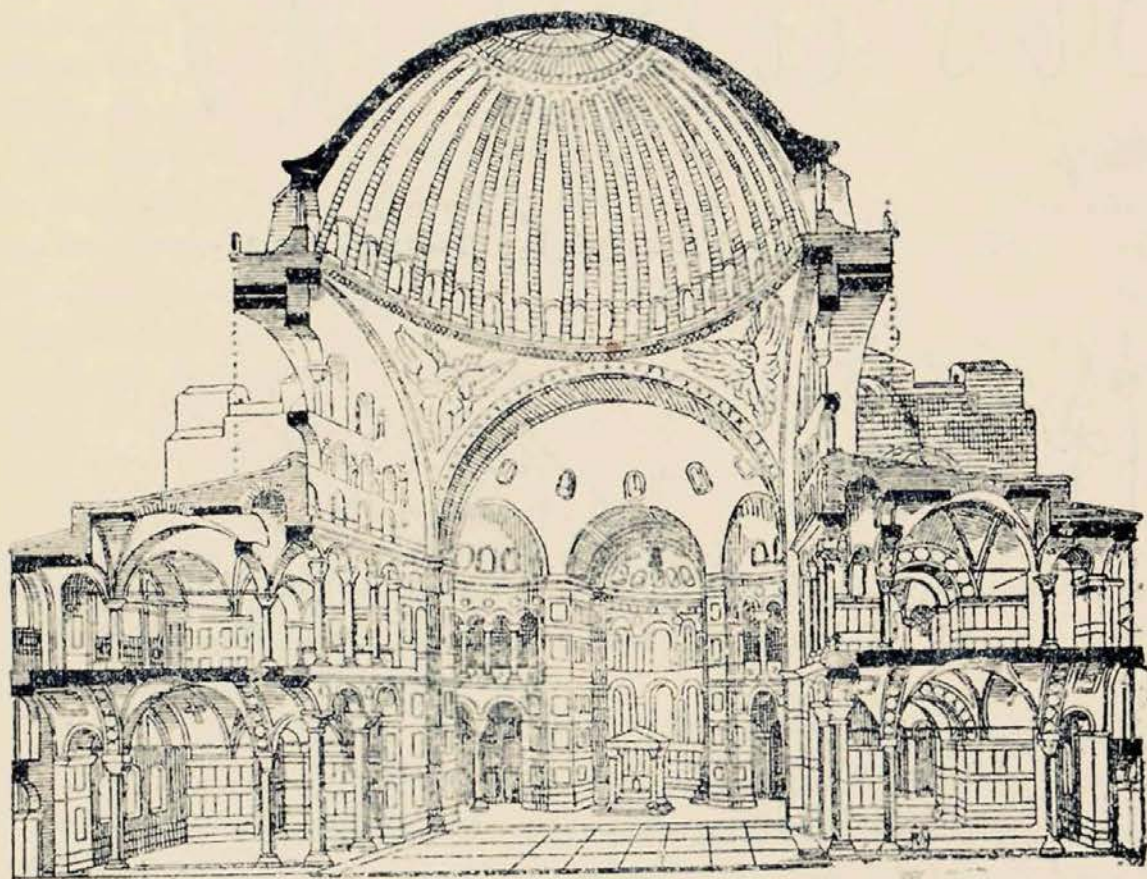

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΣΠ. ΚΟΥΣΟΥΛΙΝΟΥ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ
1911

Ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας

Τῇ 2 Σεπτεμβρίου ὥρα 3 μ. μ., τὸ πρῶτον εἶδομεν τὸ ἄρρητον θαῦμα τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, οἷον ὁ Χριστιανικὸς κόσμος οὐδὲν τέως ἀνέδειξεν. (Εἰκὼν 7. 8).

» Η Ἑλλάς, Μητέρα πάσης σοφίας καὶ τέχνης, ἔστι τὸ διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέγα Μουσεῖον τοῦ ἐνιαίου ἀθανάτου πνεύματος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Παρθενῶν (ἡ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ξεροχομένη θεὰ τῆς Σοφίας Ἀθηνᾶ) καὶ Ἀγία Σοφία (ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ) μία διάνοια ἐν δυοῖ διαφόροις τέχνῃς τύποις».

(Εἰκ. 8). Ἐγκάρδιος τοῦ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Μεσημβρίαν διεύθυνσιν.

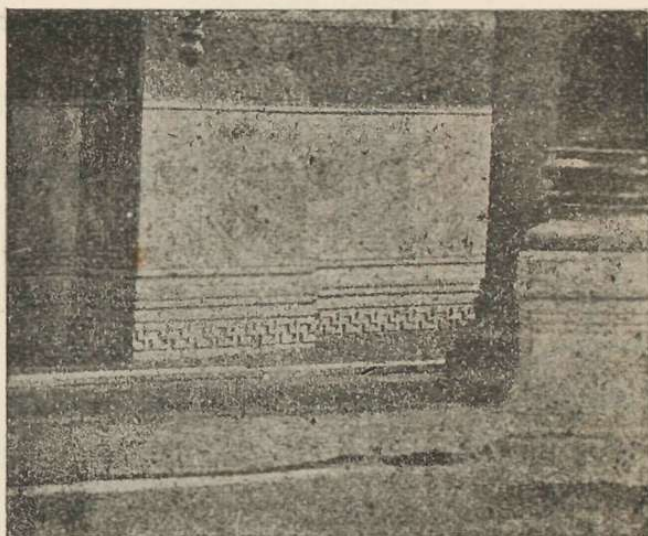
Τοσαῦτα δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων, ξένων καὶ ἡμεδαπῶν περὶ τοῦ κάλλους, τῆς ἱστορίας, τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαθέσεως τοῦ ναοῦ τοῦτον ἐγράφησαν, ὥστε πᾶσα, καὶ ἀπόπειρα ἱστοῦ περιγραφῆς ἔφ' ἡμῶν, ἐντελῶς παρέλκει.

Τοῦτο μόνον μετὰ τοῦ Προχοπίου τοῦ Γαζαίου (Τόμ. III, σ. 2827 ἐκδ. Migne) ἐπαραλαμβάνομεν, οὗ ὁ Ναὸς οὕτως ἔστι «θέαμα, τοῖς μὲν ὁρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσιν ἄπιστον». Κατὰ δὲ τὸν Κωδινὸν τὰς σοῖος οὕτε ἐγένετο ἀπὸ Ἀδάμ, οὕτε γενήσεται (ἐκδ. Βόννης σ. 131). (¹)

“Οπερ δὲ πολὺν τὴν προσοχὴν ἡμῶν προεκάλεσεν, εἶσιν οὐ κάτω, περὶ τὴν βάσιν τῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ (ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος μέχρι τοῦ ἐπιστεγαζομένου μέρους ὑπὸ τοῦ θόλου) ἀντὶ παντός ἄλλον κοσμήματος ἐτέθη ὡς κόσμημα ὁ Ἑλληνικὸς μαϊάνδρος, φέρων τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ, ὅπερ ἡμεῖς ἀκραδάντως πιστεύομεν οὐ οὐχὶ εἰκῇ καὶ ὡς εἴπεν ἐπραξεν ὁ Τραλλιανὸς Ἀνθέμιος, ἀλλὰ διὰ τούτου ἠθέλησε καὶ δείξῃ τὴν ἐκχριστιάνισιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἐν τῷ μαϊάνδρῳ τούτῳ βλέπομεν τὴν συνένωσιν οὕτως εἰπεῖν τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ Χριστιανικοῦ κόσμου.

Ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη (μαϊάνδρος) εἶναι ἡ βάσις, ἐφ’ ἧς, ὡς εἴπομεν, στηριζομένη ἀναπειάννυται ἡ Χριστιανικὴ τέχνη. (Σταυρός).

(Εἰκ. 9.) Μαϊάνδρος τοῦ Ναοῦ
τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Πολλοῦ λόγου ἄξιον οὐ, ὅταν κατὰ τὸ 1906 ἐξητάζομεν τὰς Τράλλεις, τὴν πατρίδα τοῦ Ἀνθεμίου, ἐν τῷ μικρῷ πρὸ τῶν Τράλλεων χωρίῳ Δεήμεριζικ (ὃ καὶ Προτράλλεις ὠνομάσαμεν), ἐκεῖ φιλότατος φίλος ἐπέδειξεν ἡμῖν κέραμον (Μουσεῖον ἀριθ. 5865), ἣν, ὡς εἶπεν ἡμῖν, εὔρεν εἰς ἡρειπωμένον Χριστιανικὸν ναὸν περὶ τὴν χώραν ταύτην τῶν Τράλλεων, ἐφ’ ἧς ἀπεικονίζεται ὁ αὐτὸς μαϊάνδρος ὁ ὑπάρχων ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. (Εἰκὼν 9).

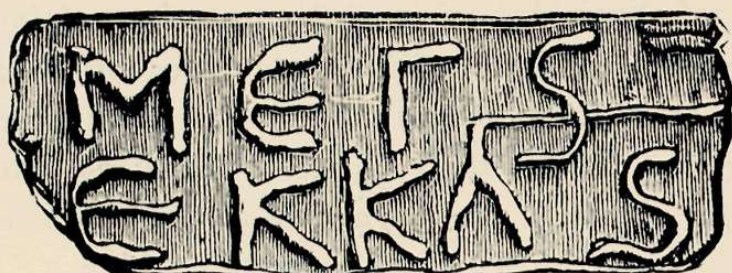
Εἶναι ἄραγε προσχεδιάσματα τοῦ μεγάλου τούτου Χριστιανοῦ Ἰκτίνου ;

Ἐπὶ τῶν κεράμων τῆς Ἀγίας Σοφίας ἦτο ἀποτετυπωμένη σφραγίς. (Εἰκὼν 10).

Τοιαύτην κέραμον πεσοῦσαν τὸ 1870 ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε γηραιὸς καὶ σοφὸς Πρεσβευτὴς κ. Ραγκαβῆς παρέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

καὶ πολυτελὲς ἔργον «Εὐγενίου Μ. Αντωνιάδου. Ἀρχαιολογικοὶ πάνακες τῆς Ἀγίας Σοφίας κλπ». Παρίσι 1905.» Ὡσαύτως παρβλ. καὶ τὸ νεώτερον αὐτοῦ περὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἔργον, καὶ πληθὺν ἀρχαιοτέρων τοιούτων οἶον τοῦ Γάλλου Poulgher, τοῦ Salzenberg κλ.

Ομοία κέραμος εὑρίσκειται καὶ ἐν τῷ ἐν Βερολίνῳ Χρ. Μουσείῳ ().

(Εἰκ. 10). Κέραμος ἐκ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐφ' ἧς
ΜΕΓ[ΑΛΗ|C ΕΚΚΛ[ΗΣΙΑ|C] (κέραμος)

Κατάλογον συλλογῆς φωτογραφιῶν Ἀγίας Σοφίας ἴδε Δελ. Θ'. σελ. 21—30.

Τὸ θέαμα τῆς Ἀγίας Σοφίας

Ποῖον εἶναι τὸ θέαμα, καὶ οἷα συναισθήματα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἑλλήνος Χριστιανοῦ ὁδοιπόρου ἐξεγείρει ὁ Μέγας οὗτος Ναός, οὔτε λέγεται, πολὺν δὲ ὀλιγώτερον οὔτε περιγράφεται. (*)

Πανταχοῦ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου καὶ ἂν ὑπάγει τις, προέχει τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ἐπιβάλλον τοῦ πρώτου Ναοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐσπονδάζομεν τὴν ἁγίαν Σοφίαν πανταχόθεν, ἐβλέπομεν ταύτην ἐκ τοῦ βάνθους τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐκ τοῦ Πέραν, ἐκ τοῦ Γαλατᾶ, ἐκ Χαλκηδόνος, ἐκ Μαλιπεῖ, πανταχοῦ ὅπου μετεβαίνομεν ὁ νοῦς καὶ τὸ βλέμμα ἡμῶν, ὥσπερ περὶ μαγνητικὸν κέντρον ἐστρέφειτο περὶ τὴν ποτε Μεγάλην ἡμῶν Ἐκκλησίαν, πανταχοῦ δὲ ἐγράφομεν διαφόρους ἐκφράσεις, μονολογίας, περιγραφὰς καὶ ἐντυπώσεις, ὥς εἴθε νὰ δυνηθῶμεν καὶ δημοσιεύσωμεν ἄλλοτε εἰς καλλιτέρονς καιροὺς.

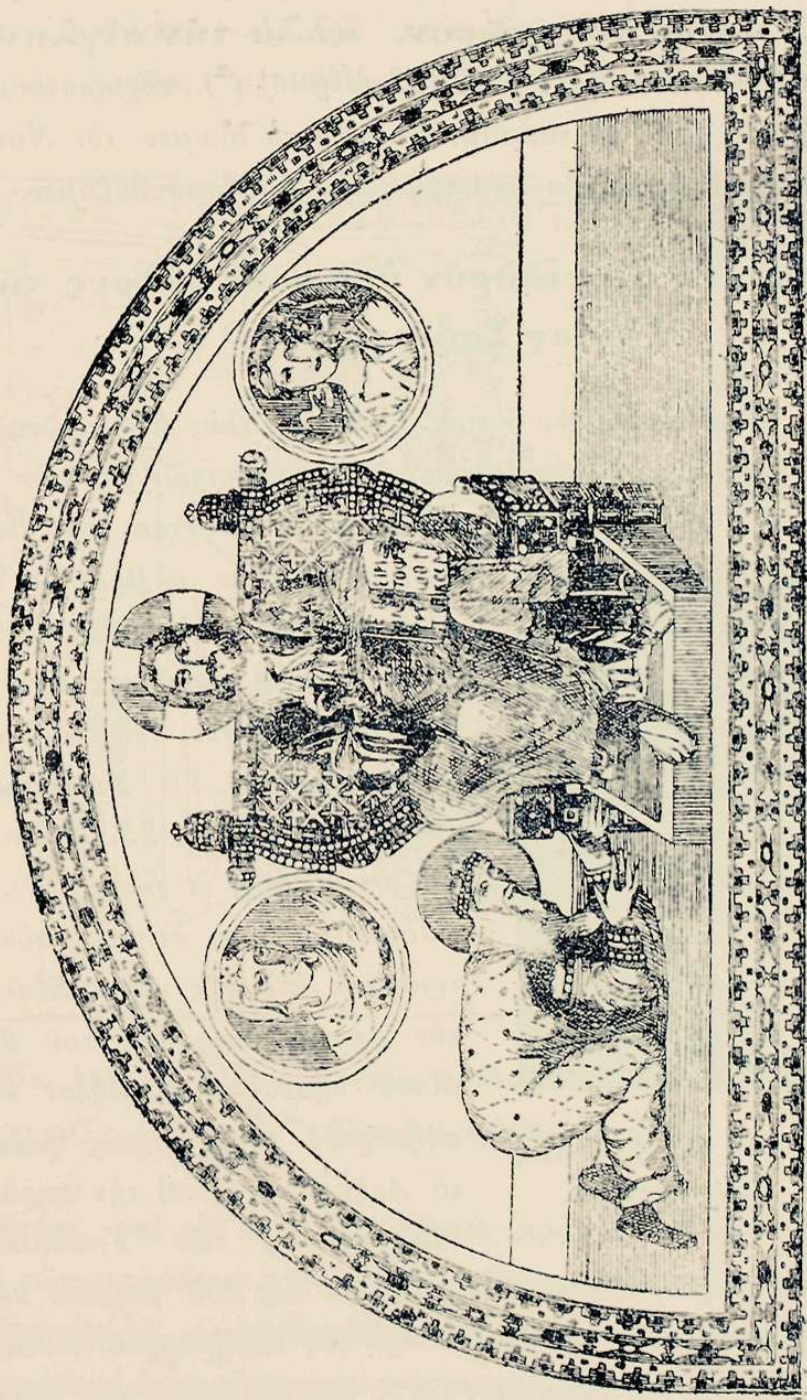
Εἶναι δὲ περιέργον πόσας ὄψεις καὶ φάσεις μεταβάλλει ὁ θεῖος αὐτός Ναός, ἐκτῶν διαφόρων μερῶν τῆς ΚΠ θεωρούμενος. Οὕτω, πλησίον ἐφαίνεται ἡμῖν οἷος εἶναι, ὅτε μακρὰν, ἐκ τοῦ βάνθους τοῦ Κερατίου κόλπου ἐπιστραφέντες πρὸς αὐτὸν, εἶδομεν αὐτὸν πολὺν μεγαλειότερον, ἢ ὅτε εἵμεθα ἐγγύς· πιθανὸν τὸ ἐσπέρας ἐκεῖνο ἢ ἀτμόσφαιρα ἦν τοσοῦτον ὑγρὰ ὥστε ταύτην διαβλέπομεν οἷοι μὲν μέσον φακοῦ.

Οὔτε δὲ δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν τί ἡσθανόμεθα, ὅτε ἐβλέπομεν τὸν Μέ-

(*) Περὶ τῆς κεράμου ταύτης παράβαλ. ἡμετέραν Πραγματεיאὺν ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἑθνολογ. Ἑταιρείας Τόμ. Α', Τευχ. Γ', σ. 1885. σ. 515 Γ. Λαμπάκη, ἡ Μονὴ Δαφνίου 1889 σ. 87. καὶ ἐν τῷ *Memoire sur les Antiquités Chretiennes* fig. 15.

(*) Περὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐλπίδων, ὥς ἐξεγείρει ἡ θέα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἰδὲ λαμπρὸν ποτήριον ὑπερόχον τέκνου τῆς Ἰωνίας, τοῦ λογιωτάτου ποιητοῦ κ. Φ. Βουτταῦ «Πομφόλυγες» 1886. σ. 144.

ραν ἡμῶν Ναὸν κατεταγμένον εἰς τὴν σειρὰν τῶν λοιπῶν τσαμίων. Τίνα; τὸν
 πρῶτον Ναὸν τῶν Ὁρθοδόξων, τὸν Πρύτανιν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς Ἑλλ.
 Χριστ. Τέχνης! Αὗται αἱ βονλαὶ τοῦ Ἑγρίστου, αὕτη ἡ ἀπόκρυφος Διαταγὴ

(Εἰκ. 11). Ὁ Ἰνδοῦς Χριστὸς ἐπὶ θρόνον (ὑψοθέτημα τοῦ Ναοῦ
 τῆς Ἁγίας Σοφίας).

(Περὶ τοῦ ἱεροῦ Γ. Δημητρίου Ἀγιογράφου).

τοῦ Κυρίου. Μάλιστα, διε ἐβλέπομεν τὸν μέγαν τοῦτον Ναὸν, ἐφ' ὃν ἐμορφώθη-
 σαν αἱ τελεταὶ καὶ ἑορταὶ τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, κατασκότεινον εἰς τὰς
 ἡμέρας τῶν Χριστιανικῶν ἑορτῶν, κατὰ φωτον δὲ εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς γεννή-
 σεως τοῦ Προφήτου καὶ τοῦ Μπαϊραμίου!

Δὲν θὰ λησμονήσωμέν ποιε ἐσπέραν τινα, τὴν ὥραν τοῦ Ἑσπερινοῦ, καθ' ἣν εὐρέθημεν ἐν τῷ Ναῷ καὶ εἶδομεν τὸν ἥλιον εἰσερχόμενον ἐκ τῆς Δύσεως καὶ φωταγωγοῦντα διὰ τοῦ θόλου τὸν Μέγαν Ναόν. ⁽¹⁾

Ἐμνήσθημεν αὐθωρεὶ τοῦ Προκοπίου λέγοντες «φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην, ἐν αὐτῷ (τῷ θόλῳ) ὄψεσθαι.» (III σ. 2833 Migne) ⁽²⁾ εὐχαριστοῦμεν δὲ τὸν Ὑψιστον, διὸ ἡξίωσεν ἡμᾶς εἰς τοιαύτην συγμὴν νὰ ἴδωμεν τὸν Ναὸν τῆς θείας Αὐτοῦ Σοφίας, ὃν ἀπὸ παίδων ἐφανταζόμεθα καὶ ἐσπονδάζομεν.

Εἰς ἐσπερινός. Τὸ ὅως ἱλαρόν ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἀγίας Σοφίας

Κατὰ τὴν συγμὴν ταύτην ἀνέτρεξεν ὁ νοῦς ἡμῶν εἰς τοὺς ἄνω αἰῶνας. Ἐφαντάσθη ποία ἦτο ἡ πρὸ τῆς ἀλώσεως δόξα τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν Αὐτο-

(Εἰκ. 12). Ἀγγελοὶ ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ψνῶθεῖσμα.

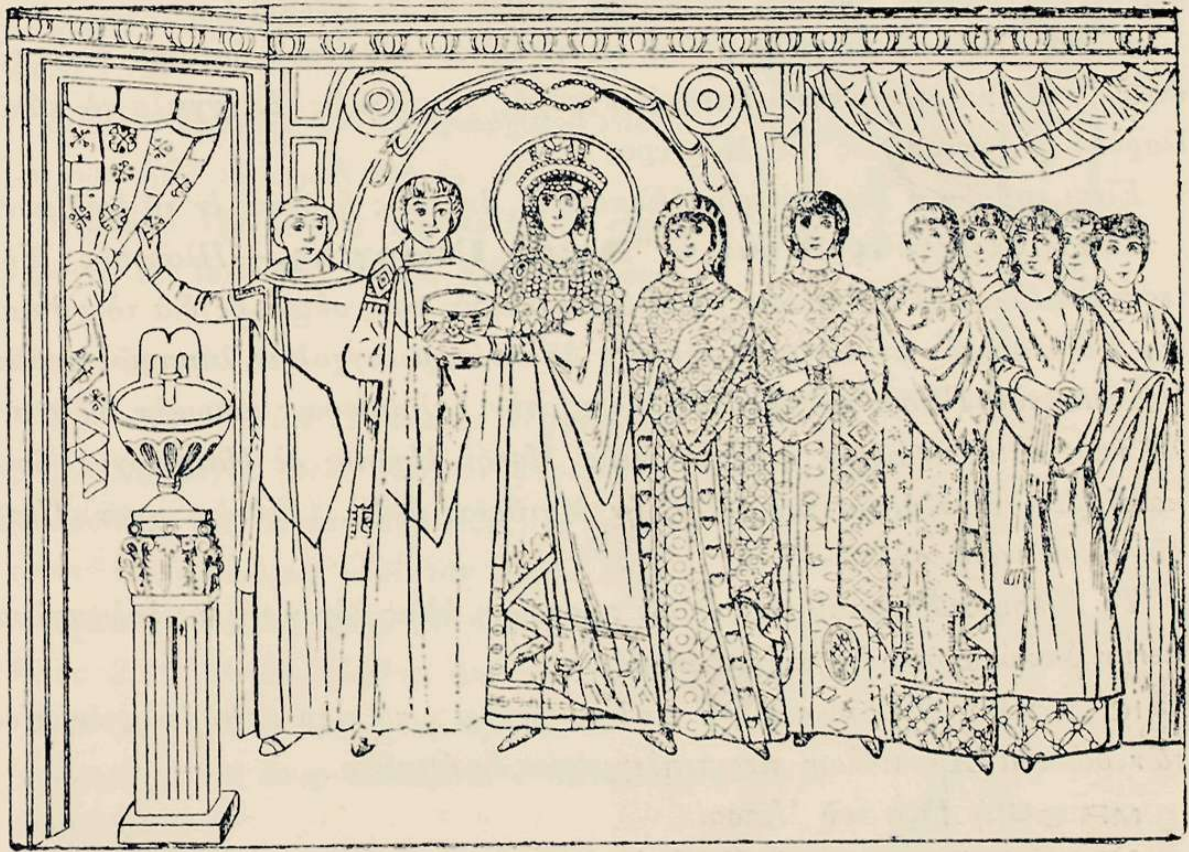
κρατόρων, ψαλλόντων τὸν Ἑσπερινόν, ποῖαι ἦσαν αἱ μελωδίαὶ καὶ ἡ τάξις τῶν 600 κληρικῶν τῆς ἁγίας Σοφίας, διότι τοσούτους εἶχεν (ἦτοι 80 Πρεσβυτέρους, 150 Διακόνους, 40 Διακονίσσας, 70 Ὑποδιακόνους, 160 Ἀναγνώστας, 25 Ψάλτας καὶ 75 θνρωροὺς, ἐν ὅλῳ 600). Ἐφαντάσθη πρὸς συγμὴν τὸν Πατριάρχην ἐπὶ τῆς κατὰ Καθέδρας, τὸν Αὐτοκράτορα ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ κρατοῦντα τὸ μῆλον καὶ τὸ σκῆπτρον, τοὺς χοροὺς ψάλλοντας τὸ Δοξασιζόν, καὶ τὴν σειρὰν τῶν Ἀναγνωστῶν τῶν Ὑποδιακόνων,

τῶν Διακόνων καὶ τῶν Πρεσβυτέρων ἐξερχομένων διὰ τοῦ βορείου κλίτους, ἵσταμένων δ' εἴτα ἐν γραμμῇ ὑπὸ τὸν θόλον πρὸ τοῦ Πατριάρχου, ὅπως ψάλλωσι τὴν ἐπιλύχνην εὐχαριστίαν, καὶ ὁ νοῦς μου ἐβνθίζετο περισσότερον εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων καὶ ἀνεπλήρου τὰ χάσματα τὰ κενά, ἐβλεπον τοὺς κρεμαμένους πολυελαίους, τὰ φῶτα τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, τὴν πλῆ-

⁽¹⁾ Περὶ τὸ τύμπανον τοῦ θόλου εὐρηγται 40 θνρ'δες, ὧν 4 εἰσὶ κλεισταί.

⁽²⁾ Ἐξ οὗ καὶ ἔμφοτον (τὸ Ἐμφωτον) τὸν θόλον ὁ Εὐάγγελος ἐκάλει.

θὺν τῶν κρεμαμένων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κανδηλῶν, τὰς ἱερὰς μορφὰς τῶν παρεπιδημούντων ἀσκητῶν, ἡγουμένων, Ἀρχιερέων, τοὺς Πατρικίους, καὶ ἐν τῷ Μηταταρίῳ τὰς Παιρικίας, τοὺς Πραιποσίτους, τοὺς Κανδιδάτους, τοὺς Σπαθαρίους, τοὺς Πρωτοσπαθαρίους κρατοῦντας τὰ ἐαντῶν διαστράλια (Dextralia) (ἡμιπελέκεις) καὶ πρὸ παντὸς τὴν Αὐγούσιαν μὲ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐαντῆς ἀκολουθίας, προκύπτουσιν (Εἰκ. 13) κάτω ἐκ τῶν ἄνω αὐτῆς δια-

(Εἰκ. 13). Ἡ Αὐτοκράτειρα Θεοδώρα μετὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν
Αὐλικῶν αὐτῆς Κυριῶν

μερισμάτων, καὶ τὸν λαὸν ἀπερίζοντα πρὸς τὸ Μεγαλεῖον Αὐτῆς, ἐβλεπον τὰ ἀπὸ τῶν στεμμάτων τῶν βασιλέων κρεμάμενα καὶ ἀπαστράπτοντα ἀδαμάντινα πρεποδούλια, ἅτινα ἐκράτουν ἀκίνητον, ἐκ θαυμασμοῦ, τὸν λαόν, ἤκουον τοὺς ἰσοκράτας ὑπηχοῦντας καὶ τοὺς κανονάρχας μελωδικῶς, συρομένη τῇ φωνῇ, κανοναρχοῦντας τῆς ἐρχομένης περιόδου τὸ κῶλον, ὃ εὐκρινῶς ἤκουεν ὁ λαός, πρὶν ἢ οἱ ψάλται κατάρξωνται τοῦ μέλους, καὶ τέλος ἐφανταζόμεν, ἐν θείᾳ τινι τοῦ τοῦ ἀνατάσει, τὸν Πατριάρχην κλίνοντα πρῶτον τὴν κεφαλὴν πρὸς Ἀνατολὰς πρὸ τοῦ Κλήρου αὐτοῦ καὶ ἀναγινώσκοντα τὴν μυστικὴν εὐχὴν τῆς εἰσόδου.

Ἐσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημέριος αἰνοῦμεν, εὐλογοῦμεν, εὐχαριστοῦ-

μεν καὶ δεόμεθά σου Δέσποτα τῶν ἀπάντων . . . κατεύθυνον τὴν προσευχὴν ἡμῶν ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου . . . ὅτι πρὸς σε Κύριε Κύριε οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν καὶ ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, μὴ κατασχύνης ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἡμῶν.»

Καὶ ἐνῶ ταῦτα διελογιζόμην, καὶ ταῦτα εἰς τὸν νοῦν μου ἀνέβαινον, στρέφω πέριξ μου εἰς τὴν πραγματικότητα, καὶ βλέπω τὴν φρικαλέαν γύμνωσιν καὶ ἐρήμωσιν τῆς Ἐκκλησίας ! Εἷς Ὁθωμανὸς πλησίον μου διαρκῶς κινούμενος, ἀνεγίνωσκεν τοῦ Κορανίου τὰ ῥήματα, ἐνῶ ἕτερος περιήρχετο βλέπων τὰς ψάθας τοῦ ἐδάφους καὶ ἐμέ, ρεύων, ὅτι καιρὸς ἦν νὰ ἐξέλθω !

Αὐθωρεῖ, οἷονεὶ μελετῶν, βαίνω εἰς τὸ μέσον τοῦ Ναοῦ, ἵσταμαι ὑπὸ τὸν θόλον, καὶ ἐν ἀπεριγράπτῳ κατανύξει ψυχῆς, σιωπηλῶς ἀπήγγειλα τὸ «Φῶς ἱλαρὸν» Ἀθηνογένως τοῦ Μάρτυρος !

Εἶναι νομίζω ὁ λαμπρότερος Ἑσπερινός, ὃν τέως ἤκουσα ἐν τῇ ζωῇ μου !